

Cover Page

Universiteit Leiden

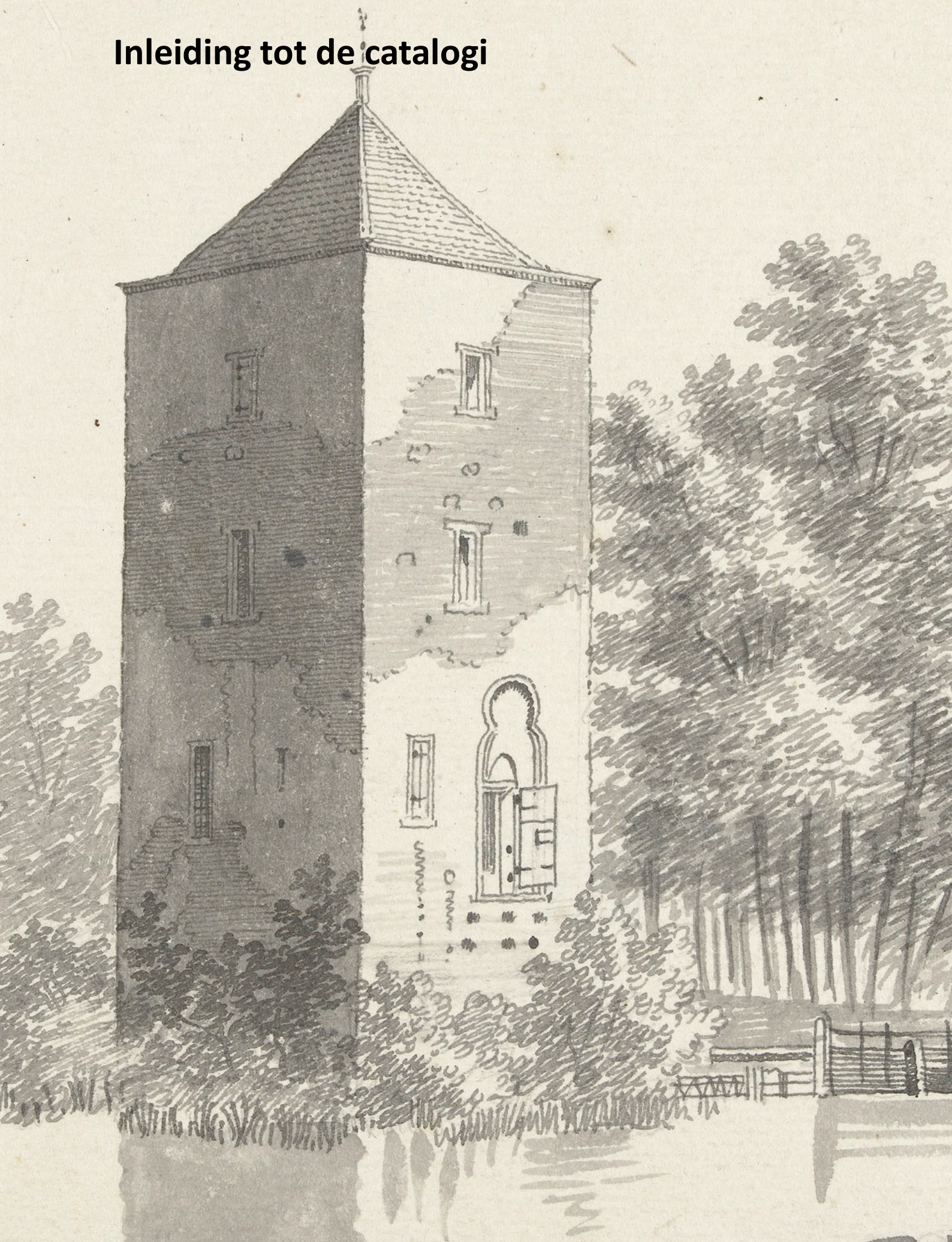
The handle <http://hdl.handle.net/1887/21974> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Hermans, Dagobert Bernardus Maria

Title: Middeleeuwse woontorens in Nederland : de bouwhistorische benadering van een kasteelvorm

Issue Date: 2013-10-17

Inleiding tot de catalogi

A. Algemene opmerkingen

Omschrijving van de woontoren

In de hierna volgende catalogi worden die objecten beschreven die op grond van het onderzoek en de daaruit getrokken conclusies gerekend of mogelijk gerekend kunnen worden tot de solitaire torens, de woontorens. Onder woontoren wordt hier verstaan een hoofdburcht die in zijn eerste bouwphase slechts bestaat of bestond uit een solitaire toren, al dan niet direct oprijzend uit de gracht dan wel staand op een klein omgracht eiland of een heuvel zonder bijgebouwen. De toren bevat per niveau één ongedeelde ruimte. Of een object voldoet aan bovenstaande definitie wordt getoetst aan de hand van onderstaande brongegevens:

- het object bestaat nog, al dan niet in verbouwde vorm. In het laatste geval dient de solitaire toren door bouwhistorisch onderzoek te zijn aangetoond;
- het object bestaat niet meer, maar is uit archeologisch onderzoek bekend;
- het object bestaat niet meer, maar is vóór sloop gedocumenteerd;
- er bestaan betrouwbare tekeningen, foto's of andere documentatie van het object, die het mogelijk maken met zekerheid vast te stellen dat het om een solitaire toren gaat of tijdens de documentatie ging. Voor een overzicht van betrouwbare topografische tekenaars wordt verwezen naar hoofdstuk 3.

Problematisch is de eis dat de torens solitair moeten staan op een omgracht eiland. Bij een aantal torens is door gebrek aan gegevens, waaronder archeologisch onderzoek, niet bekend of zij direct door een gracht omgeven zijn geweest, terwijl uit de analyse van de toren zelf wel afgeleid kan worden dat de toren solitair heeft gestaan. In die gevallen is de toren toch opgenomen in deze catalogi.

De gegevens over de objecten zijn in eerste instantie ontleend aan het object zelf, voor zover dat nog bestaat. Voor zover dat mogelijk was zijn deze objecten ook bezocht en gedocumenteerd. Daarnaast is gebruik gemaakt van literatuur, gedrukte bronnen, bouwhistorische rapporten, opmetingen, archeologische rapporten, topografische afbeeldingen, kaartmateriaal, etc. Zie voor de voornaamste geraadpleegde collecties en archieven de lijst achter de bronnen en literatuur.

De gegevens over de objecten die uit deze bronnen zijn verzameld, worden gestructureerd gepresenteerd in objectbeschrijvingen volgens een vast 'format'.¹

B. De objectbeschrijving

Locatiegegevens

straat + huisnummer	bij bestaande objecten wordt het huidige adres weergegeven, bij verdwenen objecten het adres dat het dichtst ligt bij de oorspronkelijke situering.
plaats	de plaats - niet de gemeente - waarin het object ligt.
provincie	de provincie waarin het object ligt.
coördinaten	de geografische positie van het object op de lengte- en breedtegraad. De positie is een punt, bij bestaande objecten zoveel mogelijk bepaald in het midden van het object, bij verdwenen objecten globaal de positie waar het object gelegen heeft.
ligging	een omschrijving van de ligging. Vooral van belang bij verdwenen objecten. Daarnaast wordt hier de huidige toestand van het object beschreven, ook voor de verdwenen objecten.

¹ Dit format is deels gebaseerd op dat van het Kastelenlexicon Nederland.

Historische gegevens

bouwjaar/-periode	bij de meeste objecten bij benadering en ontleend aan (een combinatie van) baksteenformaten, historische bronnen, etc. Zie hoofdstuk 4.
sloopjaar	bij de meeste objecten bij benadering en ontleend aan historische bronnen.
bouwheer/geslacht	de familie en, zo mogelijk, het lid van de familie die het object heeft laten bouwen.
leenverhouding	de heer aan wie het object in leen was opgedragen.
bouwgeschiedenis	omschrijving van de bouwgeschiedenis van het object, waaronder de bouwdatum, de wijzigingen die het object heeft ondergaan en de eventuele sloop.

Bouwhistorische gegevens

buitenafmeting	in meters met de grootste maat vooraan in meters.
muurdikte	gemeten op kelderniveau behalve bij verdwenen objecten. Hier is, wanneer opgaand werk niet meer aanwezig is, bij gebrek aan beter de funderingsbreedte aangehouden.
vorm	zie voor de vorm en de afweging vierkant-rechthoek hoofdstuk 7.
materiaal	het materiaal waaruit het object in oorsprong is opgetrokken.
baksteenformaat	het formaat van de oorspronkelijke baksteen, waar mogelijk aangevuld met een 10-lagenmaat. Binnen het bouwhistorisch onderzoek is niet alleen de maat van de baksteen, maar ook de 10-lagenmaat richtinggevend voor de datering.
metselverband	de wijze waarop de bakstenen in verband zijn gemetseld. Binnen het bouwhistorisch onderzoek is ook het metselverband richtinggevend voor de datering.
niveaus	het totaal van het aantal bouwlagen inclusief de kap, die als één niveau wordt gerekend. Voorbeeld: een toren met kelder, begane grond, eerste verdieping en kap bestaat dus uit 4 niveaus.
beschrijving	bouwkundige beschrijving van de toren waarin aandacht voor de maat, muurdikte, baksteenformaat, bouw materiaal, aanwezigheid van waterput, privaat, trap, etc. Uit de beschrijving blijkt of het om een solitaire toren gaat en op basis hiervan wordt de conclusie getrokken.

Brongegevens

Toren	bestaand/verdwenen.
Bouwhistorisch onderzoek	jaartal en indien bekend aanduiding van persoon en/of organisatie. ²
Archeologisch onderzoek	jaartal en indien bekend aanduiding van persoon en/of organisatie.
Topografische afbeeldingen	korte aanduiding van geraadpleegde topografische afbeeldingen. Genoemd worden kunstenaar en jaartal. In sommige gevallen, wanneer er een groot aantal afbeeldingen van het object beschikbaar is, zijn alleen de belangrijkste vermeld. Zie ook hoofdstuk 3.
Cartografische gegevens	korte aanduiding van geraadpleegde cartografische afbeeldingen waaronder ook de kadastrale minuut. Deze laatste alleen voor zover daar nog het object of (resten van) het kasteelterrein op zijn afgebeeld. Zie ook hoofdstuk 3.

² Niet gefaseerde opmetingen en bouwtekeningen vallen niet onder het bouwhistorisch onderzoek, maar zijn zeker een bron. Zij worden per lemma niet afzonderlijk benoemd, maar waar mogelijk en beschikbaar afgebeeld. Met name zijn deze opmetingen een belangrijke bron wanneer het gebouw zelf niet meer bestaat.

C. Conclusies per object en indeling van objecten in catalogi

Iedere objectbeschrijving eindigt met een conclusie, waarin de verzamelde gegevens worden getoetst aan de criteria zoals hierboven geformuleerd.

Catalogus woontorens

Wanneer een object aan bovenstaande criteria voldoet is hij opgenomen in de Catalogus woontorens.

Catalogus mogelijke woontorens

In een tweede catalogus zijn objecten opgenomen waarvan op basis van het onderzoek en de daaruit te trekken conclusies niet met zekerheid is te concluderen dat zij gerekend kunnen worden tot de solitaire torens, de woontorens. Tot deze categorie behoren verdwenen kastelen die bijvoorbeeld op basis van de iconografische gegevens of andere bronnen tot de solitaire torens gerekend zouden kunnen worden, maar waarover te weinig gegevens beschikbaar zijn om daar zeker van te zijn. Soms zijn er meerdere aanwijzingen. Zo kan er sprake zijn van betrouwbare bronnen als een contemporaine beschrijving of een betrouwbare topografische afbeelding. Het kan ook gaan om topografische afbeeldingen van tekenaars waarvan bekend is dat zij de architectuur niet altijd waarheidsgetrouw weergeven, maar die een waarheidsgetrouwe toren lijken weer te geven. In andere gevallen gaat het om een enkele vermelding van een toren zonder aanvullende gegevens. De afzonderlijke aanwijzingen zijn soms onvoldoende, maar de combinatie van gegevens kan leiden tot de conclusie dat het misschien om een solitaire toren gaat. Tot deze categorie behoren ook kastelen waarvoor geen directe aanwijzingen zijn dat zij uit een solitaire toren zijn ontstaan, maar waarvan dat op basis van indirecte gegevens wel kan worden vermoed. Het gaat bijvoorbeeld om kasteelterreinen met een kleine maat en die in een gebied liggen waarin veel solitaire torens voorkomen.

Bijlage

In een bijlage worden objecten beknopt beschreven die op grond van het onderzoek en de daaruit te trekken conclusies niet gerekend kunnen worden tot de solitaire torens, de woontorens. Hieronder vallen kastelen waarvan in de literatuur wordt vermeld dat zij uit een woontoren zijn ontstaan maar waarvan uit de analyse is gebleken dat daar geen of te weinig aanwijzingen voor zijn of dat zij niet aan bovenstaande criteria voldoen.

Niet in deze bijlage zijn opgenomen die objecten waarvan in de literatuur weliswaar wordt vermeld dat zij uit een woontoren zijn ontstaan maar waar geen enkele aanwijzing te vinden is voor het bestaan van een toren noch een indirect gegeven waaruit dat kan worden afgeleid. Een voorbeeld: in een artikel over de Doddendaal schrijft Van der Borch dat er volgens een mededeling van J.G.N. Renaud ten westen van de kerk van Ewijk funderingen waren gevonden van een tufstenen huis of woontoren.³ De mededeling kon niet worden geverifieerd, noch in het archief van de RCE noch in het archief van Renaud zelf.⁴

Op basis van deze conclusies zijn de objecten als volgt ingedeeld:

Catalogus 1: Objectbeschrijvingen van woontorens

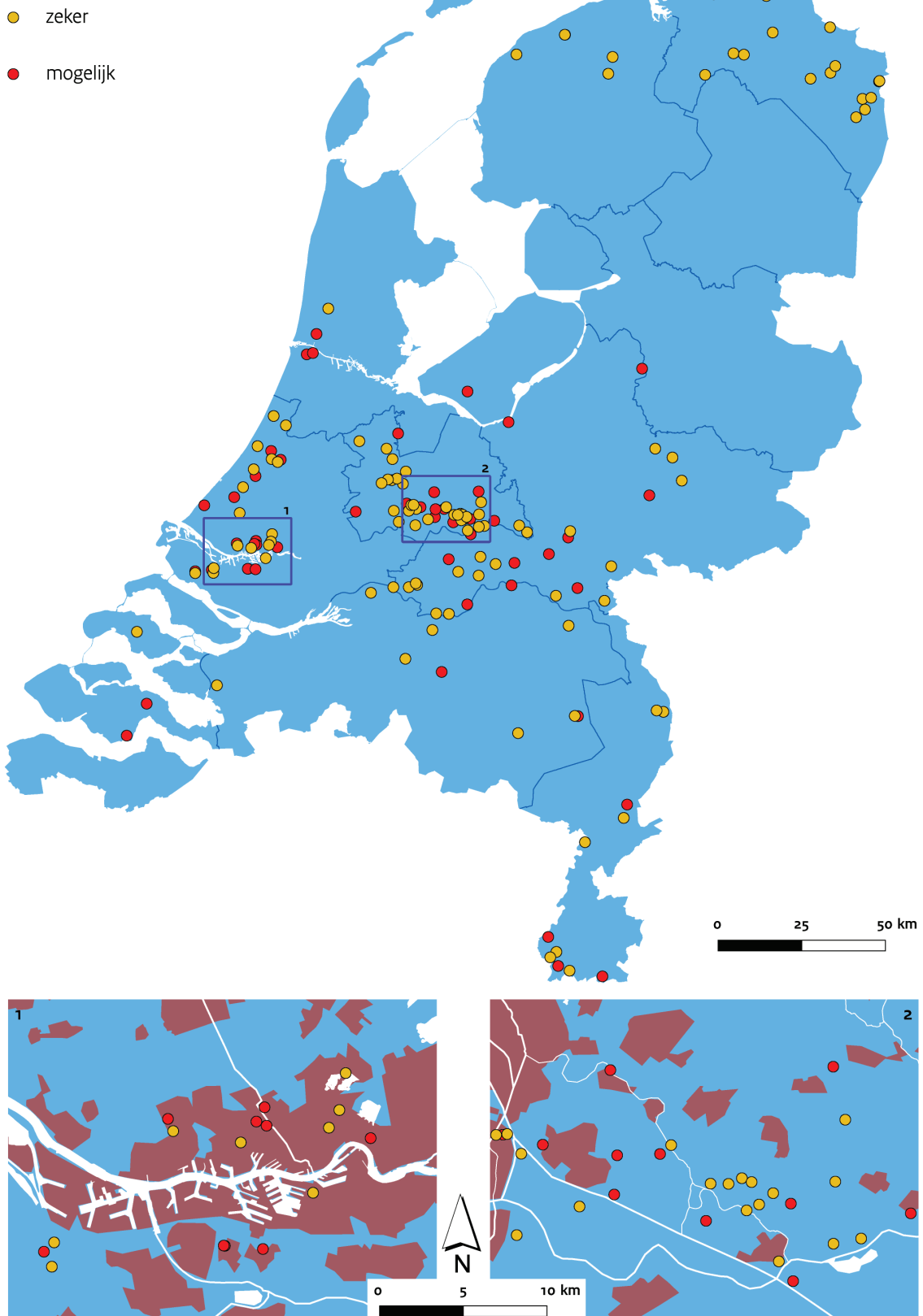
Catalogus 2: Objectbeschrijvingen van mogelijke woontorens

Bijlage 1: Niet als woontoren geïdentificeerde torens

³ Van der Borch tot Verwolde-Swemle 1975, 3.

⁴ Het archief van Renaud bevindt zich deels bij de RCE, deels bij de NKS.

Middeleeuwse woontorens in Nederland

Figuur 1 Locatie van de in de twee catalogi behandelde woontorens en mogelijke woontorens. Bij 1. het gebied rond Rotterdam, bij 2. het gebied rond de Langbroekerwetering. Tekening RCE, Bart Broex 2012

